

XORIJIY TILLARNI O‘QITISHDA GENDER TENGLIK G‘OYALARINI INTEGRATSIYALASHNING MAZMUNY ASOSLARI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-20-286-290>

Maksudova Dilshoda

*G‘arb tillari kafedrası katta o‘qituvchisi,
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada xorijiy tillarni o‘qitish jarayonida gender tenglik g‘oyalarini integratsiyalashning mazmuniy asoslari yoritib beriladi. Tadqiqotda xorijiy til darsliklari, o‘quv matnlari hamda til materiallarida uchraydigan gender stereotiplari tahlil qilinadi. Genderga oid rollar, kasblar, ijtimoiy mavqe va xarakter xususiyatlarining til orqali qanday ifodalanishi aniqlanadi. Mavjud darslik va o‘quv materiallarida erkaklar va ayollarning tasvirlanishidagi nomutanosibliklar, an‘anaviy stereotiplarning ta‘lim jarayoniga ta‘siri ko‘rib chiqiladi. Maqolada xorijiy tillarni o‘qitishda genderga sezgir yondashuvni shakllantirish, o‘quv materiallarini gender tenglik tamoyillari asosida tanlash va moslashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar beriladi. Tadqiqot natijalari xorijiy til o‘qituvchilari, darslik mualliflari va ta‘lim sohasi mutaxassislari uchun metodik ahamiyatga ega.

***Kalit so‘zlar:** gender tenglik, xorijiy tillarni o‘qitish, gender stereotiplari, darsliklar tahlili, o‘quv matnlari, til materiallari, genderga sezgir ta‘lim, ijtimoiy rollar*

KIRISH

Bugungi globallashuv sharoitida xorijiy tillarni o‘rganish nafaqat kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish, balki shaxsda ijtimoiy, madaniy va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda ham muhim omil hisoblanadi. Ta‘lim jarayonida qo‘llaniladigan darsliklar, o‘quv matnlari va til materiallari o‘rganuvchilarning dunyoqarashi, ijtimoiy rollar haqidagi tasavvurlari hamda gender munosabatlariga bo‘lgan qarashlariga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli xorijiy tillarni o‘qitishda gender tenglik g‘oyalarini integratsiyalash dolzarb masalalardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

So‘nggi yillarda xalqaro ta‘lim makonida genderga sezgir ta‘lim konsepsiyasi keng muhokama qilinmoqda. Biroq amaliyotda ko‘plab xorijiy til darsliklari va o‘quv materiallarida erkaklar va ayollarning an‘anaviy rollarda tasvirlanishi, ayrim kasblar yoki ijtimoiy mavqelarning muayyan jins vakillari bilan bog‘lab ko‘rsatilishi kuzatiladi. Bunday gender stereotiplari o‘quvchilarda tenglik tamoyillariga zid qarashlarning shakllanishiga sabab bo‘lishi mumkin.

Mazkur tadqiqot xorijiy tillarni o‘qitishda foydalaniladigan darsliklar, matnlar va til materiallarida gender stereotiplarining mavjudligini aniqlash, ularning mazmuniy xususiyatlarini tahlil qilish hamda gender tenglik g‘oyalarini ta‘lim jarayoniga samarali integratsiyalashning ilmiy-metodik asoslarini yoritishga qaratilgan. Tadqiqot natijalari xorijiy til o‘qitish amaliyotini takomillashtirish, genderga sezgir o‘quv muhitini yaratish va zamonaviy ta‘lim talablariga mos o‘quv materiallarini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism: Gender tenglik tushunchasi zamonaviy ta’lim paradigmasining muhim tarkibiy qismi bo’lib, ta’lim jarayonida erkaklar va ayollarga teng imkoniyatlar yaratishni, ularning ijtimoiy rollari va salohiyatini cheklovchi stereotiplardan xoli yondashuvni nazarda tutadi. Xorijiy tillarni o’qitish jarayonida bu tushuncha til birliklari, nutq namunalarida aks etgan ijtimoiy munosabatlar hamda madaniy kontekst orqali namoyon bo’ladi. Til nafaqat aloqa vositasi, balki ijtimoiy ongni shakllantiruvchi mexanizm sifatida ham xizmat qiladi. Lingvistik va sotsiopedagogik tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, til materiallarida genderga oid noto’g’ri yoki biryozlama tasvirlar mavjud bo’lsa, ular o’rganuvchilarning ijtimoiy qarashlari va o’zini anglash jarayoniga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Shu bois xorijiy tillarni o’qitishda gender tenglik g’oyalarini integratsiyalash ilmiy va metodik asoslangan yondashuvni talab etadi.

Xorijiy til darsliklari ta’lim jarayonining asosiy manbasi bo’lib, ular orqali o’quvchilarga nafaqat til bilimlari, balki ijtimoiy qadriyatlar ham uzatiladi. Tahlillar shuni ko’rsatadiki, ayrim darsliklarda erkaklar ko’proq faol, yetakchi va kasbiy jihatdan yuqori mavqega ega shaxslar sifatida, ayollar esa oilaviy vazifalar, parvarish va yordamchi rollar bilan bog’liq obrazlarda tasvirlanadi. Bunday yondashuv gender tenglik tamoyillariga zid bo’lib, an’anaviy stereotiplarning mustahkamlanishiga olib keladi. Matnlar va dialoglarda kasblarning jinsga xos tarzda berilishi, masalan, shifokor, muhandis yoki rahbar obrazlarining asosan erkaklarga, o’qituvchi, hamshira yoki uy bekasi rollarining esa ayollarga nisbat berilishi kuzatiladi. Shuningdek, til materiallarida ishlatiladigan misollar, mashqlar va rasmlarda ham gender nomutanosibliklar uchraydi. Bu holat o’rganuvchilarda kasbiy va ijtimoiy tanlovlarni jinsiy cheklovlar doirasida tasavvur qilishiga sabab bo’lishi mumkin.

Gender stereotiplari nafaqat matn mazmunida, balki leksik va grammatik birliklar orqali ham ifodalanadi. Ayrim tillarda jinsni bildiruvchi grammatik kategoriyalar, shuningdek, kasb va lavozim nomlarining faqat erkak jinsiga xos shakllarda berilishi gender nomutanosiblikni kuchaytiradi. Xorijiy til darsliklarida bunday birliklardan foydalanishda muvozanatli yondashuvning yo’qligi ta’lim mazmunida biryozlamalikni yuzaga keltiradi. Shu bilan birga, sifat va fe’llar orqali xarakter xususiyatlarining tasvirlanishida ham gender stereotiplari seziladi. Erkaklarga nisbatan “jasur”, “faol”, “qat’iyatli” kabi sifatlar, ayollarga esa “mehribon”, “itoatkor”, “g’amxo’r” kabi tavsiflarning ko’p qo’llanilishi ijtimoiy rollarning qat’iy chegaralanishiga olib keladi. Bunday til birliklarini tanlashda genderga sezgirlikni hisobga olish zarur.

Xorijiy tillarni o’qitishda gender tenglik g’oyalarini samarali integratsiyalash uchun o’quv materiallarini tanlash va moslashtirish muhim ahamiyatga ega. Darslik va matnlarni ishlab chiqishda erkaklar va ayollarning turli kasb va ijtimoiy rollarda teng asosda tasvirlanishi, stereotiplardan xoli misollar va mashqlardan foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek, o’qituvchilar tomonidan qo’llaniladigan qo’shimcha materiallar ham gender tenglik tamoyillariga mos bo’lishi lozim.

O'qitish jarayonida muhokama, rolli o'yinlar va tanqidiy fikrlashga yo'naltirilgan topshiriqlar orqali o'quvchilarda gender stereotiplarini anglash va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish mumkin. Bu esa nafaqat til kompetensiyasini, balki ijtimoiy ong va tolerantlik darajasini ham oshirishga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar: Tadqiqot doirasida umumta'lim va oliy ta'lim muassasalarida qo'llanilayotgan xorijiy til darsliklari, o'quv matnlari hamda til materiallari mazmuniy va lingvistik jihatdan tahlil qilindi. Tahlil jarayonida gender rollari, kasblarning jinsga bog'lab berilishi, xarakter xususiyatlarining tasviri hamda vizual materiallarda erkaklar va ayollarning ifodalanishiga alohida e'tibor qaratildi. O'tkazilgan mazmuniy tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, ko'plab darsliklarda erkak obrazlari faol ijtimoiy subyekt, yetakchi va professional faoliyat bilan shug'ullanuvchi shaxs sifatida tasvirlangan bo'lsa, ayol obrazlari ko'proq oilaviy muhit, yordamchi yoki parvarish bilan bog'liq rollarda berilgan. Ayniqsa, kasbga oid matnlar va dialoglarda gender nomutanosiblik yaqqol namoyon bo'ldi. Rahbarlik, texnika va ilm-fan bilan bog'liq kasblar asosan erkaklarga, ta'lim va sog'liqni saqlash sohalaridagi lavozimlar esa ayollarga nisbat berilgan.

Leksik tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, erkak va ayol obrazlarini tavsiflashda qo'llanilgan sifatlar o'rtasida sezilarli farq mavjud. Erkaklarga nisbatan kuch, qat'iyat va faollikni bildiruvchi leksik birliklar ko'proq ishlatilgan bo'lsa, ayollarga nisbatan hissiylik, muloyimlik va g'amxo'rlikni ifodalovchi so'zlar ustunlik qilgan. Bu holat til orqali an'anaviy gender stereotiplarining mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda. Grammatik jihatdan olib borilgan tahlil ayrim xorijiy tillarda kasb va lavozim nomlarining asosan erkak jinsiga xos shakllarda berilishini ko'rsatdi. Ayol jinsiga oid muqobil shakllarning kam qo'llanilishi yoki umuman mavjud emasligi gender tenglik tamoyillariga zid holat sifatida baholandi. Shuningdek, mashqlar va topshiriqlarda jinsiy neytral til birliklaridan yetarli darajada foydalanilmagani aniqlandi.

Vizual materiallar tahlili ham gender nomutanosiblikni tasdiqladi. Rasmlar va illyustratsiyalarda erkaklar ko'proq ish faoliyati jarayonida, ayollar esa uy sharoitida yoki yordamchi rollarda tasvirlangan. Bu esa o'quvchilarning kasbiy va ijtimoiy o'zini anglash jarayoniga bilvosita ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Olingan natijalar xorijiy tillarni o'qitishda foydalanilayotgan o'quv materiallarini gender tenglik nuqtayi nazaridan qayta ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, darslik va til materiallarini ishlab chiqishda erkaklar va ayollarning teng huquqli va faol ijtimoiy subyektlar sifatida tasvirlanishi, kasb va rollarning jinsga bog'lanmagan holda berilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, o'qituvchilar tomonidan tanqidiy yondashuv asosida qo'shimcha materiallardan foydalanish va mavjud stereotiplarni muhokama qilish orqali ularni bartaraf etish mumkinligi aniqlandi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot xorijiy tillarni o'qitishda gender tenglik g'oyalarini integratsiyalashning mazmuniy asoslarini yoritishga qaratildi. Tadqiqot davomida

darsliklar, o'quv matnlari va til materiallarida gender stereotiplarining mavjudligi hamda ularning ta'lim jarayoniga ta'siri tahlil qilindi. Olingan natijalar xorijiy til o'qitish amaliyotida genderga oid nomutanosibliklar hanuz saqlanib qolayotganini ko'rsatdi.

Tahlil natijalari shuni tasdiqladiki, ko'plab o'quv materiallarida erkaklar va ayollar an'anaviy ijtimoiy rollar doirasida tasvirlanib, kasb tanlash, yetakchilik va faollik kabi jihatlar jinsga bog'lab berilgan. Bu holat o'rganuvchilarda gender stereotiplarining mustahkamlanishiga hamda tenglik tamoyillariga zid qarashlarning shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin. Ayniqsa, leksik, grammatik va vizual materiallarda genderga sezgir yondashuvning yetarli darajada shakllanmagani aniqlandi.

Shu munosabat bilan xorijiy tillarni o'qitishda gender tenglik g'oyalarini tizimli ravishda integratsiyalash zarurati yuzaga chiqadi. Darslik va o'quv materiallarini ishlab chiqishda genderga sezgirlik tamoyillariga amal qilish, stereotiplardan xoli til birliklari va matnlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, o'qituvchilarning gender masalalariga doir metodik kompetensiyasini oshirish, ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashga yo'naltirilgan topshiriqlarni qo'llash samarali natijalar berishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy tillarni o'qitishda gender tenglik g'oyalarini integratsiyalash nafaqat til kompetensiyasini rivojlantirishga, balki o'quvchilarda ijtimoiy adolat, teng huquqlilik va tolerantlik qadriyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari mazkur yo'nalishda olib boriladigan keyingi ilmiy izlanishlar va amaliy ishlar uchun nazariy hamda metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Абдуллаева Н. Б. Таълимда гендер тенглик масалалари. – Тошкент : Фан, 2018. – 156 б.
2. Botirova, D. B., Abdullayeva, M. R., Khaydarov, I. Y., Khaydarova, R. N. A., & Sharofova, S. S. Social Psychological Features of the Process of Professional Stress in Pedagogical Activity. *Journal Power System Technology ISSN*, 1000-3673.
3. Ra'no Anvarovna Khaydarova, Dilafruz Bozorovna Botirova, Nilufar Rasulova Tulkunovna, Zulaykho Olimjonkizi Rashidova, Dinara Ruslanovna Saitkhanova, Sayyora Rustamovna Kamalova. (2025). The Role of Critical Thinking and Soft Skills in Enhancing the Social Activity of Female Students. *Journal of Applied Bioanalysis*, 11(S10), 01-05. <https://doi.org/10.53555/jab.v11si10.1328>
4. D. K. Maksudova, T. N. Xamrakulovna, G. S. Makhmudovna, O. N. Vosiqjon qizi, D. Abduganiyevna Akramxodjayeva and O. Mukhammadyusuf, "Computational Intelligence Approaches for AI-Powered Education and Language Accessibility in Smart Learning Systems," 2025 International Conference on Electrical Engineering and Informatics (ICEEI), Kuching, Malaysia, 2025, pp. 1-8, doi: [10.1109/ICEEI68459.2025.11330426](https://doi.org/10.1109/ICEEI68459.2025.11330426)

5. Cameron D. Gender and Language. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 214 p.
6. Sunderland J. Gendered Discourses. – New York : Palgrave Macmillan, 2004. – 196 p.
7. UNESCO. Gender Equality in Education : Policy Review and Strategies. – Paris : UNESCO Publishing, 2017. – 98 p.